

Професійна підготовка фахівців фізичної культури та спорту

УДК 796.011.1:37.011.3-051

Михайло Кричфалушій

Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в майбутніх спортивних педагогів

Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку українського суспільства основною метою професійної освіти є підготовка висококваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на європейському ринку праці, здібного до роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

У “Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті” зазначено, що формування особистостей, які володіють високою моральністю, виявляють національну й релігійну терпимість, поважають традиції та культуру інших народів – основне завдання освіти в сучасному суспільстві. Розв’язання цього завдання можливе лише шляхом внутрішніх змін особистості, переорієнтації людей на моральну свідомість і моральну самосвідомість.

Проблема формування моральної свідомості та моральної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців у галузі фізичного виховання й спорту – є актуальною та належить до проблем соціального характеру, оскільки пов’язана з таким поняттям, як психологічне формування особистості. Нині часто можна почути заклики до формування моральної свідомості студентської молоді й виховання справжнього громадянина.

Особливої актуальності формування особистості майбутнього спортивного педагога набуває сьогодні, коли проблеми соціально-економічного та політичного розвитку країни боляче вразили студентську молоддь. Падає моральність студентів, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, духовною спустошеністю, почуттям соціальної апатії, деформацією загальнолюдських цінностей, відсутністю соціальної захищеності, інфляцією, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави й у повсякденному житті. І саме тому нині така ситуація на перший план висуває формування високоморальної особистості, її моральної свідомості та самосвідомості. Крім того, ці негативні прояви, які призводять до деформації морально-духовної сфери особистості, викликають особливе занепокоєння вчених, педагогів, прогресивної громадськості.

Проблеми моральної свідомості й самосвідомості завжди привертали та привертають увагу багатьох учених-дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний навчально-виховний процес у вищому фізкультурно-спортивному навчальному закладі зорієнтований на гармонійне поєднання професійної підготовки фахівця до майбутньої діяльності й формування високодуховної особистості за умов дотримання нормативно-правових документів (“Національної доктрини розвитку освіти України XXI століття”; Закону України “Про вищу освіту”, Указу Президента України “Про основні напрямки реформування вищої освіти в Україні” та ін.).

В аналізі проблем розвитку моральної свідомості й моральної самосвідомості ми спиралися на концепції про динаміку особистісного та морального розвитку особистості Л. Виготського, М. Боришевського, Б. Братуся й ін.; положення про сутність свідомості та розвиток особистості в процесі діяльності Г. Костюка, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, С. Максименка й ін.; положення про становлення моральної свідомості особистості І. Беха, М. Боришевського, І. Булаха, Л. Божовича та ін.

Згідно з теоретичними положеннями І. Чеснокової, самосвідомість є засобом саморегуляції суб’єкта [10].

На певному етапі морального зростання людини виникає моральна самосвідомість – специфічна форма її моральної свідомості [4; 8].

Моральна свідомість – один із компонентів свідомості людини загалом. Однією з важливих особливостей моральної свідомості є її глибоко особистісний характер.

А. Гусейнов, О. Дробницький уважають, що здійснення морального вибору залежить саме від ступеня моральної свідомості [5; 6].

Моральна самосвідомість – базисна властивість психіки, що дає змогу людині розглядати й оцінювати себе як моральну особистість.

М. Боришевський зазначає, що рівень розвитку та ступінь зрілості моральної свідомості людини залежать від змісту засвоєних нею моральних знань. Учений підкреслює, що моральна зрілість особистості залежить від характеру та спрямованості її моральних поглядів, переконань, ідеалів і світогляду загалом [9].

На думку Є. Бондаревської, процес становлення моральної свідомості учнів зумовлений соціальними, психологічними й педагогічними механізмами [2].

Б. Братусь висловив думку про те, що основними одиницями моральної свідомості особистості є смислові утворення, особистісні цінності, які одночасно є позаситуативною опорою для моральної оцінки людиною власної діяльності [3].

І. Кон вважає, що моральна самосвідомість індивіда формується завдяки вчинкам, які він здійснює в процесі розв'язання конфліктних ситуацій, роблячи при цьому власний моральний вибір. Водночас учений зазначає, що показниками розвитку когнітивного компонента моральної самосвідомості особистості слугують ступені усвідомленості й узагальненості моральних суджень [7].

Згідно з науковою позицією І. Беха, моральна самосвідомість особистості, відображається в моральних оцінках і самооцінках власних дій, в емоційно-ціннісному ставленні до власного “я” [1].

Структуру моральної самосвідомості досліджували вітчизняні вчені – дослідники моралі – І. Бех, М. Боришевський, М. Савчин, І. Булах, Ю. Алесєєва й ін.

Завдання дослідження – виявити рівень знань про категорії моральної свідомості та моральної самосвідомості в майбутніх спортивних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студентський вік – період для розвитку основних соціогенних потенцій особистості, серед яких провідне місце займають моральна свідомість та моральна самосвідомість особистості, час для перегляду системи цінностей, зміцнення здоров'я й фізичних сил, активного формування внутрішньої потреби особи співвідносити власні прагнення з інтересами суспільства. Навчання у вищому фізкультурно-спортивному навчальному закладі значною мірою впливає на психіку людини, формує особистість. У процесі навчання у вищій школі, за наявності позитивних умов, у студентів розвиваються всі рівні психіки. Адже студентська молодь – не лише найактивніша частина суспільства, об'єктивно саме вона є його майбутнім, адже незабаром буде вирішальним чином впливати на українське суспільство.

Аналіз сучасних психологічних джерел засвідчив наявність різних підходів до визначення понять “моральна свідомість”, “моральна самосвідомість”. Водночас у психологічній науці немає чіткого визначення та єдиного розуміння поняття “самосвідомість особистості”. Свідчення цього – розмаїття трактувань структури самосвідомості й таких пов'язаних із нею характеристик, як: “я”, “я – образ”, “я – ідеал” тощо.

Основою визначення поняття “самосвідомість” у нашій роботі стали дослідження І. Кона [7] та І. Чеснокової [10].

Дослідженням охоплено 137 студентів денної форми навчання й 68 студентів заочної інституту фізичної культури та здоров'я ВНУ ім. Лесі Українки.

Питання діагностики розвитку моральної свідомості та моральної самосвідомості є досить складними. З огляду на унікальність особистості, індивідуальність і неповторність кожної людини основою певних вимірювань різних проявів особистості має стати гуманітарна парадигма, яка забезпечує проникнення в значеннєву специфічність внутрішнього світу особистості, відтворення “моделі індивідуальності”.

Анкетування відбувалося на добровільній основі. Анкета містила такі запитання:

1. У чому полягає сутність понять “моральна свідомість”, “моральна самосвідомість?”
2. Як Ви оцінюєте свої знання про моральну свідомість та моральну самосвідомість?

Теоретичний аналіз проблеми дослідження, а також визначені нами критерії розвитку моральної свідомості й моральної самосвідомості майбутніх спортивних педагогів дали змогу обґрунтувати

рівні сформованості знань про моральну свідомість та моральну самосвідомість у досліджуваних студентів з урахуванням сутності їхньої структури й специфіки психолого-педагогічних особливостей – високий, середній, низький (табл. 1).

Таблиця 1

Самооцінка рівня розвитку розуміння категорій моральної свідомості та моральної самосвідомості студентів залежно від форми навчання

№ з/п	Рівень знань студентів про провідні категорії моральної свідомості	Студенти				М, %
		денної форми навчання, n = 137		заочної форми навчання, n = 68		
		n	%	n	%	
1	Високий	37	27,0	21	30,8	28,9
2	Середній	68	49,6	37	54,4	52,0
3	Низький	32	23,3	10	14,7	19,0

Показники ступеня диференціації провідних категорій моральної свідомості дуже важливі, оскільки кожен індивід має виокремити із величезної кількості явищ ті, які мають для нього певну цінність, а потім перетворювати їх на мету свого життя, умови існування та реалізації можливостей.

Високому рівню сформованості в майбутніх спортивних педагогів знань про провідні категорії моральної свідомості (М = 28,9 %) властиві певні знання про моральну свідомість і самосвідомість, осмислення та гнучке розуміння моральних категорій свідомості.

Для майбутніх спортивних педагогів із **середнім рівнем** (М = 52,0 %) знання про провідні категорії моральної свідомості особистості є несистематичними й неповними.

Низький рівень знань про провідні категорії моральної свідомості в майбутніх спортивних педагогів (М = 19,0 %) визначається обмеженими, неправильними знаннями про моральну свідомість та моральну самосвідомість.

Дослідження дало змогу з'ясувати, що суттєвих відмінностей щодо рівня знань про категорії моральної свідомості в студентів денної й заочної форм навчання немає.

Під час дослідження з'ясовано, що більшість майбутніх спортивних педагогів дає категоріям моральної свідомості та моральної самосвідомості узагальнені характеристики.

Аналізуючи відповіді на запитання “Як ви розумієте сутність понять «моральна свідомість» і «моральна самосвідомість?»”, з'ясували, що респонденти неоднаково розуміють їхню сутність у діяльності спортивного педагога.

Опитування засвідчило, що студенти – майбутні спортивні педагоги – надають перевагу таким моральним категоріям моральної свідомості у фізкультурно-спортивній діяльності, як відповідальність (М = 36,4 %); добро (М = 24,8 %); справедливість (М = 24,8 %).

Висновки й перспективи подальших досліджень. У ході дослідження з'ясовано, що 28,9 % майбутніх спортивних педагогів досягли високого рівня розвитку розуміння провідних категорій моральної свідомості та моральної самосвідомості. У більшості опитаних студентів зафіксовано середній рівень цих показників.

У студентів денної й заочної форм навчання непомітні відмінності в рівнях здатності розуміти зміст категорій “моральна свідомість” та “моральна самосвідомість”.

Подальшого вивчення потребують питання цілеспрямованого педагогічного впливу на формування моральної свідомості й моральної самосвідомості особистості.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості / Бех І. Д. : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бондаревская Е. В. Формирование нравственного сознания у старших школьников : учеб. пособие по спецкурсу / Бондаревская Е. В. – Ростов н/Дону : [б. и.], 1996. – 192 с.
3. Братусь Б. С. Нравственное сознание личности / Братусь Б. С. – М. : [б. и.], 1985. – 64 с.
4. Булах І. С. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка : навч.-метод. посіб. / І. С. Булах, Ю. А. Алексєєва. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 72 с.
5. Гусейнов А. Д. Золоте правило нравственности / Гусейнов А. Д. – М. : [б. и.], 1988. – 271 с.
6. Дробниций О. Г. Понятие морали / Дробниций О. Г. – М. : Наука, 1974. – 386 с.
7. Кон И. С. В поисках себя : Личность и ее самосознание / Кон И. С. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
8. Кричфалушій М. В. Загальнолюдські моральні цінності майбутніх спортивних педагогів / М. В. Кричфалушій // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин.

- нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – № 3 (7). – С. 27–31.
9. Психологические особенности самосознания подростка / под ред. М. Й. Боришевского. – К. : Вища шк., 1980. – 168 с.
10. Чеснокова И. И. Самосознание, саморегуляция, самодетерминация / И. И. Чеснокова // Проблемы психологии личности. – М. : Наука, 1982. – С. 121–126.

Анотації

У статті проаналізовано моральну свідомість та моральну самосвідомість студентів – майбутніх спортивних педагогів. Визначено рівні розвитку розуміння категорій моральної свідомості й моральної самосвідомості студентів залежно від форми навчання.

Ключові слова: моральна свідомість, моральна самосвідомість, самооцінка, спортивний педагог.

Михаил Кричфалуший. Развитие нравственного сознания и нравственного самосознания у будущих спортивных педагогов. В статье рассматриваются нравственное сознание и нравственное самосознание студентов – будущих спортивных педагогов. Определен уровень развития понимания категорий нравственного сознания и нравственного самосознания студентов в зависимости от формы обучения.

Ключевые слова: нравственное сознание, нравственное самосознание, самооценка, спортивный педагог.

Michael Krychfalushiy. Moral Consciousness and Self-Consciousness Development in the Future Teacher of Physical Education. The article is focused on moral consciousness and self-consciousness development in the future teacher of physical education. Students' moral consciousness and self-consciousness development levels are found out depending upon the form of education.

Key words: moral consciousness, moral self-consciousness, self assessment, teacher of physical education.